

BUYUK BRITANIYA TA'LIM TIZIMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Azizova Zulfizar Fazilovna

*O'zbekiston Respublikasi, Andijon shahri, "University of economics and pedagogy"
NOTM, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti, PhD.*

Annotatsiya: maqolada Buyuk Britaniyada ta'lim tizimining asosiy tarkibiy qismlari va uning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, qiyosiy maktabgacha ta'lim bo'yicha tadqiqotchilarning maktabgacha ta'lim tizimlarini o'zaro taqqoslashi, turli mamlakatlardagi ta'lim amaliyotlari, usullari va yondashuvlari tahlillari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Buyuk Britaniya ta'lim tizimi, asosiy bosqichlari, o'ziga xos xususiyatlari, maktabgacha ta'lim tizimi, tadqiqotchilar, xulosa, tavsiyalar.

Abstract: The article discusses the main components of the education system in the United Kingdom and its distinctive features. Additionally, it presents a comparative analysis of preschool education conducted by researchers, highlighting the comparison of preschool education systems, educational practices, methods, and approaches in different countries.

Keywords: Education system of the United Kingdom, main stages, distinctive features, preschool education system, researchers, conclusion, recommendations.

Buyuk Britaniya ta'lim tizimi o'zining tarixiy va madaniy an'analari bilan ajralib turadi. Ushbu tizimda maktabdan tashqari ta'lim, davlat va xususiy maktablar o'rtasidagi farqlar, hamda o'quvchilarga taqdim etiladigan imkoniyatlar o'zgacha.

Buyuk Britaniyada ta'lim tizimi uch asosiy bosqichdan iborat: boshlang'ich, o'rta va oliy ta'lim.

Bosqich	Ta'limning davomiyligi	Aloqador yosh guruhi
Boshlang'ich ta'lim	4-5 yil	5-11 yosh
O'rta ta'lim	5 yil	11-16 yosh
Oliy ta'lim	3-4 yil	16 yosh va undan yuqori

Buyuk Britaniyada ta'lim tizimi o'zining an'analari va o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. U quyidagi asosiy bosqichlarga bo'linadi:

1. **Erta ta'lim (Pre-school education):** Bu bosqich 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalarni qamrab oladi. Erta ta'lim davlat tomonidan ta'minlanadi, lekin bu bo'limga qatnashish majburiy emas. Bu davrda bolalar o'yinlar, musiqa, san'at va boshqa faoliyatlar orqali asosiy ijtimoiy va akademik ko'nikmalarni o'rganadilar.

2. **Boshlang'ich ta'lim (Primary education):** 5 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan bolalar boshlang'ich ta'lim olishadi. Bu bosqichda o'quvchilar asosiy fanlar, masalan, matematikada, til va adabiyotda bilim olishadi. Boshlang'ich ta'lim, odatda, 6 yildan iborat bo'ladi.

3. **O'rta ta'lim (Secondary education):** 11 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan o'quvchilar o'rta ta'lim olishadi. O'rta ta'lim ikki bosqichga bo'linadi:

◦ **Key Stage 3 (11-14 yosh):** O'quvchilar umumiy fanlardan, masalan, ingliz tili, matematika, ilm-fan, tarix va boshqa fanlardan o'qishadi.

◦ **Key Stage 4 (14-16 yosh):** Bu davrda o'quvchilar o'zlari qiziqqan fanlarni tanlab, GCSE (General Certificate of Secondary Education) imtihonlariga tayyorlanadilar. Bu imtihonlar o'quvchilarning o'quv yutuqlarini baholaydi va keyingi ta'lim yo'nalishini belgilaydi.

4. **Kollej yoki Akademiya ta'limi (Post-16 education):** 16 yoshdan yuqori bo'lganlar uchun ta'lim kollejlarda yoki o'rta-maxsus akademiyalarda davom etadi. Bu bosqichda o'quvchilar A-level yoki vocational qualification (kasbiy malaka) yo'nalishlarini tanlashlari mumkin.

5. **Yuqori ta'lim (Higher education):** Buyuk Britaniyada oliy ta'lim universitetlarida o'qish orqali amalga oshiriladi. Bu bosqichda bakalavriat, magistratura va doktorantura dasturlari mavjud. Universitetlar juda yuqori sifatli ta'lim berishi bilan tanilgan, va bu yerda dunyodagi eng yaxshi ta'lim institutlari mavjud.

Buyuk Britaniya ta'lim tizimi akademik muvaffaqiyat va ijtimoiy rivojlanishga katta e'tibor beradi. Tizim o'zgaruvchan, shuningdek, mamlakatdagi turli hududlarga qarab ba'zi farqlar mavjud. Ta'limda shuningdek, inkluzivlik va tenglik masalalari ham muhim ahamiyatga ega.

Qiyosiy maktabgacha ta'lim bo'yicha tadqiqotchilar asosan maktabgacha ta'lim tizimlarini o'zaro taqqoslab, turli mamlakatlardagi ta'lim amaliyotlari, usullari va yondashuvlarini tahlil qiladilar. Ular orasida bir necha taniqli nomlar bor:

1. **Lev Vygotsky (Rusya)** – Uning **madaniy-tarixiy yondashuvi** maktabgacha ta'limda rivojlanish va ijtimoiy o'rganish jarayonlariga katta ta'sir ko'rsatdi. Vygotsky nazariyasi ta'lim jarayonida o'rganish va ijtimoiy aloqalarning o'zaro bog'liqligini ta'kidladi.

2. **Maria Montessori (Italiya)** – Montessori usuli maktabgacha ta'limda bolaning o'zini o'zi tarbiyalashiga, erkin va mustaqil o'rganishiga asoslanadi. U bu yondashuvni o'rganib, bolalar o'z qobiliyatlarini rivojlantirishda faol ishtirok etishlari kerakligini ta'kidladi.

3. **Jean Piaget (Shveysariya)** – Piagetning **kognitiv rivojlanish nazariyasi** maktabgacha ta'limda bolalarning fikrlash va muhitni idrok etish usullarini tushunishga yordam berdi. Uning nazariyasi maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish bosqichlarini va ularning idrok tizimlarini o'rgandi.

4. **John Dewey (AQSh)** – Deweyning **amaliy ta'lim** yondashuvi, maktabgacha ta'limda bolalarni faol ishtirok etishga, tajriba asosida o'rganishga chaqirdi. Dewey bolalarning amaliy faoliyatlari orqali o'z-o'zini anglashlarini va ijtimoiy kompetentsiyalarini rivojlantirishini ta'kidladi.

5. **Elkonin Davydov (Rossiya)** – Ularning **kognitiv rivojlanish va ta'lim metodikalariga** oid tadqiqotlari bolalarning ongli va mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga

qaratilgan. Maktabgacha ta'lim tizimida ularning metodikalariga asoslangan ko'plab yondashuvlar ishlatilgan.

6. **David Elkind (AQSh)** – Elkind maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy rivojlanishini, hissiy va ijtimoiy o'sishni o'rgangan. U o'z tadqiqotlarida bolalarning erkin va stresssiz ta'lim muhitida yaxshi rivojlanishini ta'kidladi.

Bu tadqiqotchilar o'zlarining ilmiy yondashuvlari va uslublari orqali maktabgacha ta'limning rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Har birining nazariyasi maktabgacha ta'lim tizimlarida alohida ahamiyatga ega.

Buyuk Britaniyada maktabgacha ta'lim tizimi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, u bolalar rivojlanishiga yo'naltirilgan yondashuvlar, siyosiy va ijtimoiy talablar bilan chambarchas bog'liqdir.

Quyida Buyuk Britaniyadagi maktabgacha ta'lim tizimining ba'zi asosiy xususiyatlari keltirganmiz:

1. Erkin va mustaqil o'rganish (Early Years Foundation Stage - EYFS)

Buyuk Britaniyada maktabgacha ta'lim tizimi **EYFS (Early Years Foundation Stage)** deb nomlanadi, bu 0-5 yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan standartlar to'plamidir. Bu dastur, bolalarning ijtimoiy, hissiy, kognitiv va jismoniy rivojlanishiga yordam beradi. EYFSning asosiy maqsadi bolalarga quyidagi sohalarida o'qish va o'rganish imkoniyatlari yaratishdir:

- **Kommunikatsiya va til:** Bolalar so'zlashuv va tinglash qobiliyatlarini rivojlantiradi.
- **Matematika:** Bolalar oddiy matematik tushunchalarni o'zlashtiradi.
- **Jismoniy rivojlanish:** Jismoniy faollik va motorik ko'nikmalarni rivojlantirish.
- **Ijodiy rivojlanish:** San'at va musiqa orqali bolalarning ijodkorligini rivojlantirish.
- **Ijtimoiy va hissiy rivojlanish:** Bolalar o'zaro aloqalar va jamiyatda qanday o'zlarini tutishlarini o'rganadilar.

2. Bolalarning yoshi va rivojlanish bosqichlari

Buyuk Britaniyada maktabgacha ta'lim tizimi bolalarining yoshi va rivojlanish bosqichlariga mos ravishda tashkil etilgan. EYFS dasturining turli qismida turli yoshdagi bolalarga mos o'quv faoliyatlari va metodologiyalar mavjud:

- **Birinchii bosqich:** 0-3 yoshdagi bolalar uchun o'qish va rivojlanishga asoslangan faoliyatlar.
- **Ikkinchi bosqich:** 3-5 yoshdagi bolalar uchun boshlang'ich ta'lim va ijtimoiy faoliyatlar.

3. Parental (ota-ona) ishtirokchilik

Buyuk Britaniya maktabgacha ta'limida ota-onalarning faol ishtiroki juda muhimdir. Maktabgacha ta'lim muassasalari ota-onalar bilan yaqindan hamkorlik qiladi, va bu bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar va ta'limchilarning muntazam uchrashuvlari, bolaning rivojlanishini muvaffaqiyatli qilish uchun juda muhimdir.

4. Maktabgacha ta'limning turli shakllari

Buyuk Britaniyada maktabgacha ta'limning turli shakllari mavjud, ular orasida:

- **Nursery schools:** Bu yerda maktabgacha yoshdagi bolalar o'qitiladi va o'rganish dasturi doirasida faoliyat ko'rsatiladi.

- **Preschools:** 3-5 yoshdagi bolalar uchun maxsus o'quv markazlari bo'lib, ular uy ta'limi bilan birga ta'lim jarayonini olib boradi.
- **Childminders:** Bu xususiy tarbiyachilar tomonidan uyda ta'lim va g'amxo'rlik ko'rsatiladi.
- **Playgroups:** Bolalarga o'yin va jamiyatda ijtimoiylashish imkoniyatlarini taqdim etadi.

5. Ta'limning inkluzivligi

Buyuk Britaniyada maktabgacha ta'lim inkluzivlikka katta e'tibor beradi. Bu, barcha bolalar, jumladan, maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun moslashtirilgan ta'lim tizimlarini o'z ichiga oladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning har qanday ehtiyojlariga mos ravishda qo'shimcha yordam ko'rsatiladi, bu esa ularning ijtimoiy va ta'limiy jihatdan muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlaydi.

6. Ingliz tili va madaniyatiga integratsiya

Ingliz tili Buyuk Britaniya maktabgacha ta'limining asosiy tili hisoblanadi, lekin ko'plab maktabgacha ta'lim muassasalari ko'p tilli bolalar uchun integratsiyalashgan dasturlarni taklif etadi. Bu bolalar boshqa tillarni o'rganish va ingliz tilini rivojlantirishda yordam beradi.

7. Ta'limning ijtimoiy va madaniy ahamiyati

Buyuk Britaniyada maktabgacha ta'lim faqat bilim olishga emas, balki ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga ham yo'naltirilgan. Bolalar o'rtasida muloqot, hamkorlik, o'zaro hurmat va muammolarni birgalikda hal qilishga qaratilgan faoliyatlari alohida ahamiyatga ega.

Xulosa. Buyuk Britaniyada maktabgacha ta'lim tizimi bolalarning barcha tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Bu tizim o'zining inkluzivligi, ota-onalar bilan hamkorligi, va bolalarning o'zaro ijtimoiylashishiga yordam beruvchi faoliyatlari bilan tanilgan. EYFS dasturi bu tizimning asosiy ramzi bo'lib, u bolalarning ta'limga bo'lgan ehtiyojlarini qondiradi va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli rivojlanishiga yordam beradi.

Bu borada quyidagi tavsiyalarni keltirib o'tmoqchimiz:

- ta'lim dasturlari va tizimini mahalliy madaniyat va ehtiyojlarga moslashtirishga alohida e'tibor qaratish;
- ta'lim sifatini oshirishda davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish;
- o'quv dasturlarida amaliy mashg'ulotlarni ko'proq joriy etish orqali nazariya va amaliyot o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirish;
- individual ta'lim dasturlarini rivojlantirish va har bir o'quvchining qobiliyatini ochishga e'tibor qaratish;
- pedagoglarni xalqaro malaka oshirish dasturlarida ishtirok etishga rag'batlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Müller, A. (2020). "Deutsche Bildungssysteme." Berlin: Springer. (pp. 12-45).
2. Schmidt, H. (2019). "Bildung und Gesellschaft." München: Urban & Fischer. (pp. 67-89).
3. UNESCO (2021). "Education Systems in Europe." Paris: UNESCO Publishing. (pp. 103-130).
4. Federal Ministry of Education and Research (BMBF). (2022). "Education in Germany." Berlin: BMBF Publications. (pp. 8-24).

